...आणि टेंब्ये स्वामींनी त्वरित दक्षिणामूर्तीची आरती रचली

दि. १८ मार्च २०१४ रोजी परमहंस परिव्राजकाचार्य श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंब्ये स्वामी महाराज यांची उत्सवमूर्ती नागपुरात आली होती. दैनंदिन कार्यक्रमानुसार त्यांची फेरी सुरू होती. त्यातच श्रीक्षेत्र गरुडेश्वराचे ट्रस्टी मंडळी नागपुरातील सुप्रसिद्ध श्री दक्षिणामूर्ती मंदिर महाल येथे हजेरी लावण्यास गेले व तेथे अचानक त्यांना माहिती मिळाली की श्री दक्षिणामूर्तीची आरती श्री टेंब्येस्वामी यांनी क्षणार्धात रचून चाल लावून दिलेली आहे व आजही ती त्याच स्वरूपात सुरू आहे. आपणा सर्वांच्या रोजच्या परिपाठात नसल्याने श्री महाराजांचे वाङ्मयाची नवीन उपलब्धी म्हणून त्यांना अतिशय आनंद झाला व त्या आनंदाच्या भरात श्री. चंद्रकांत गवारीकर यांनी ही माहिती प.पू. बाबासाहेब तराणेकर व प.पू. श्री. सद्गुरुदास महाराज यांच्या कानावर पोहोचवली. त्यामुळे प.पू. श्री. सद्गुरुदास महाराजांचे अनुज्ञेनुसार हे वृत्त संकलन झाले आहे.

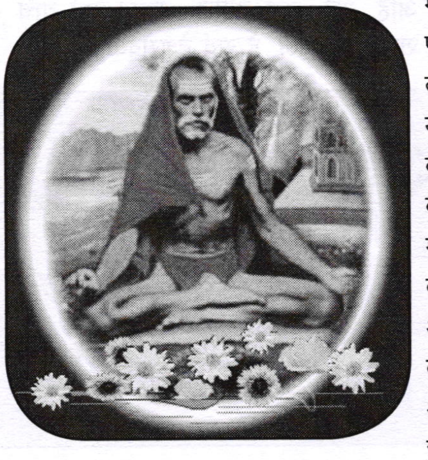

नागपुरात सर्वांना तसेच अध्यात्मक्षेत्रात असणाऱ्या मंडळींना वंदनीय श्री बाळशास्त्री हरदास व ती. सौ. वीणाताई हरदास हे नाव नवीन नाही. त्यांचेच हे श्री दक्षिणामूर्ती मंदिर महाल नागपूर येथे स्थित आहे. वेदमूर्ती बाळशास्त्रीचे बंधू ह.भ.प. बाबूराव यांचे नातू ह.भ.प. श्री. श्यामबुवा हरदास व त्यांचे चिरंजीव श्री. मकरंद हरदास सध्या मंदिराचा कार्यभाग बघतात व त्यांनी पूर्ण माहिती पुरविली.

१३० वर्षांपूर्वी महालातील लाकडीपुलावर प.पू. सहस्रचंडीचे श्री ब्रह्मचारी महाराजांचा मठ होता. त्यांच्याकडून मंत्रदीक्षा घेऊन ह.भ.प. नारायणबुवा तैलंग हरदास यांनी श्री दक्षिणामूर्तीची उपासना सुरू केली. श्री दक्षिणामूर्ती हे महादेवाचे मूर्तरूप आहे. महादेव १८ रूपांनी दक्षिणामूर्ती नावाने प्रगट झाले आहेत. त्यापैकी एक रूप वीर दक्षिणामूर्ती जास्त प्रसिद्ध आहे. ते मंदिर महाराष्ट्रात मानवत (जि. परभणी) येथे आहे. या रूपामध्ये मूर्ती बसलेली असते व समोर चारही वेद ब्राह्मणरूपात हात जोडून बसलेले असतात. वेदांचे रक्षण करून त्यांना आत्मसात करणारी ही मूर्ती आहे.

दुसरे रूप मेधा दक्षिणामूर्ती ही नागपूरची मूर्ती आहे. हे रूप ज्ञानोपासनेचे आहे. वेद ग्रहण केल्यानंतर त्याचे ज्ञान सर्वदूर नेणे व ज्ञानदान करणे असे या मूर्तीचे निधान आहे. या मूर्तीचे ध्यान असे करतात- स्फटिकरजतवर्णं मौक्तिकं अक्षमाला अमृतकलशविद्या ज्ञानमुद्रा कराग्रेहि । वधतम् पुलदक्षकं चंद्रचूडं त्रिनेत्रम् विधृत विविध भूषक, दक्षिणामूर्ती भिडे ।।

(हे वर्णन स्कंध पुराणात स्तोत्र कवचामध्ये मिळेल. अशा या दक्षिणामूर्तीचे मंदिर वं. श्री. नारायण बुवा तैलंग यांनी इसवी सन १८९८ साली बांधकाम पूर्ण करून मूर्तीची स्थापना केली व रीतसर उपासना सुरू झाली. त्या स्थानीच श्री त्रिभुवनसुंदरीच्या रेखीव मूर्तीची स्थापना करण्यात आली आहे.

काही वर्षांनी प.प. वासुदेवानंद सरस्वती यांचा चातुर्मास श्री क्षेत्र पवनी येथे झाला असता १९०९ च्या चातुर्मासामध्ये श्री व्यंकोबा महाराज, हरदास स्वामींच्या दर्शनाकरिता पवनी येथे मुक्कामी होते तेव्हा प.प. स्वामींनी त्यांचेजवळ श्री दक्षिणामूर्ती व त्रिभुवनसुंदरी या उपासना विधी काय करता व त्यांचे कोणत्या आरतीने गुण गाता, अशी विचारणा केली, तर व्यंकोबा महाराजांनी सांगितले की महादेवाचे रूप असल्याने 'लवथवती विक्राळा' व त्रिभुवनसुंदरीसाठी 'दुर्गे दुर्घट भारी' याच आरत्या म्हटल्या जातात. तेव्हा श्री स्वामींनी त्यांना सांगितले की जरी महादेवाचे रूप असले तरी ते ज्ञानोपासक कल्याण स्वरूप स्वतंत्र दैवत आहे म्हणून त्यांची स्वतंत्र आराधना असावी व ताबडतोब दक्षिणामूर्तीची एक मोठी व एक रोजच्यासाठी छोटी आरती रचून गाऊन सांगितली व त्याच वेळेस महादेवी त्रिभुवनसुंदरीची आरतीसुद्धा रचून दिली. आजतागायत याच आरत्या मंदिरात म्हटल्या जातात. (आरत्या लेखाच्या शेवटी दिल्या आहेत.)

खरोखर आपल्या नागपूरकरांकरिता हा अभिमानाचा विषय आहे की परमहंस स्वामींच्या वाङ्मयाच्या या तीन रचना नागपूरला झाल्या आहेत. याविषयी सखोल माहिती व छायाचित्रे Facebook वर makarnd-hardas या लिंकवर सापडतील तसेच आरत्या स्तोत्रादी संग्रह या पुस्तकात सापडतील.

श्री दक्षिणामूर्तीच्या या मेधारूपाचे दर्शन आपण महालात चिटणीस पार्कजवळ दक्षिणामूर्ती चौक या ठिकाणी असलेल्या मंदिरात घेऊ शकतो. प.प. टेंबेस्वामीच्या आरत्यांच्या निमित्ते आपणास माहिती उपलब्ध होऊ शकली.

श्रीमत् परमहंस परिव्राजकाचार्य वासुदेवानंद सरस्वती
(टेंब्ये स्वामी) रचित श्री दक्षिणामूर्तीची आरती
(मोठी आरती)

भगवन् नमोस्तुते गतये – दक्षिणामूर्तये स्वगतये ।।धृ.।।

१) सनकादीनां संदेहं – हर्तुं जग्राह सुदेहं ।
यस्तं ह्तनत संदेहं – साक्षात् शंकर विदेहं ।
प्रणमामिहापित स्वमोहं – (चाल)
चिन्मुद्रितकर – कमलं दुस्तर – भवसागर हरं –